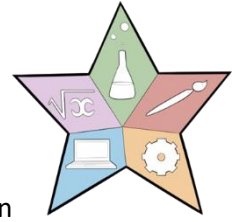

8^e NIBI-Conferentie: “Prikkelende Biologie”

Datum/plaats: 20-21 mei 2022, Egmond aan Zee

Interactieve presentatie: **Hoogbegaafde leerlingen? STEAM Stars helpt!**

Betts & Neihart (1988; 2010) onderscheiden zes typen hoogbegaafde leerlingen. Een van deze

typen is de zogenaamde **dubbelbijzondere leerling** (twice exceptional): Dit type leerling laat naast kenmerken van (hoog)begaafdheid ook kenmerken van leer- en/of gedragsproblemen zien.

In de praktijk ervaren deze leerlingen vaak al jong een disharmonie in zichzelf waarbij bij de ene leerling de belemmerende factoren de boventoon voeren, bij een ander de kwaliteiten. Hoe dan ook voelt de leerling zich door die dubbele bijzonderheid vaak gefrustreerd, 'dom' en niet begrepen, hetgeen zich kan uiten in problematisch gedrag, zoals bijvoorbeeld **onderpresteren**.

Hierbij een aantal bronnen voor meer informatie over **onderpresteren**:

Literatuur

- Drent, S. en Gerven, E. van (2012). *Passend onderwijs voor begaafde leerlingen*. Koninklijke Van Gorcum BV, Assen.
Hieruit: Onderpresteren (pag. 113-27).
- Gerven, E. van (red. 2011). *Handboek hoogbegaafdheid*. Koninklijke Van Gorcum BV, Assen.
Hieruit: Onderpresteren, door Jan Kuipers (pag. 166-184).
- Gevaert, T. en Desmet, O. (2016). *Slim onderpresteren aanpakken*. Garant, Antwerpen/Apeldoorn.
- Kieboom, T. (2012). *Jij kan beter; Als je kind een onderpresteerder is*. Witsand Uitgevers, Antwerpen.
- Schrover, E. (2015). *Uitdagend onderwijs aan begaafde leerlingen; verrijkingstrajecten met effect*. Koninklijke Van Gorcum BV, Assen.
Hieruit: Mogelijke hindernissen voor hoogbegaafden: onderpresteren (pag. 98-113).

Artikelen (links)

- Onderpresteerders
<https://wijkunnenmeer.nl/creatief-begaafde-onderpresteerders/onderpresteren>
- Onderpresteren op school, je niet gezien voelen
<https://wijkunnenmeer.nl/onderpresteren-op-school-je-niet-gezien-voelen/>
- 10 tips om onderpresteerders weer fluitend aan het werk te krijgen:
<https://wijkunnenmeer.nl/wp-content/uploads/2015/09/10-tips-om-onderpresteerders-weer-fluitendaan-het-werk-te-krijgen-Signaal-47-2015.pdf>
- Mijn kind is hoogbegaafd, maar is een onderpresteerder
<https://www.zensitivity.nl/mijn-kind-is-hoogbegaafd-maar-is-een-onderpresteerder>
- Van Gerven (2014): Onderpresteerders
<https://wij-leren.nl/hoogbegaafdheid-onderpresteren.php>
- Onderpresteren (SLO)
<https://talentstimuleren.nl/thema/begaafdheid/hoog-begaafdheid/onderpresteren>

Enkele video's

- 1) Rol van de begeleider bij onderpresteren (door: Tania Gevaert, 10.09 min.)
<https://www.youtube.com/watch?v=qhML33gxYoo>
- 2) 4,5 tips om te helpen bij onderpresteren (door: Tania Gevaert, 7.08 min.)
<https://www.youtube.com/watch?v=HvYLzVkt9a4>
- 3) Met andere ogen - Door de ogen van hoogbegaafden (Gespreksprogramma, 1.46.41 min.)
<https://www.youtube.com/watch?v=QYXd8hcKHiQ>
- 4) Onderpresteren van hoogbegaafde kinderen (Rudo van Overbeke, 2.23 min.)
<https://www.youtube.com/watch?v=lwVjCGZOT0E>

Ten slotte een selectie van tips en artikelen, door:

- Tessa Kieboom
- Ilse Reygwaert
- www.zensitivity.nl
- Tania Gevaert
- Eleonoor van Gerven
- Xandra van Hooff
- www.choochem.nl

Tips voor ouders van onderpresteerders

Bron: Tessa Kieboom: 'Jij kan beter'

- Blijf als ouder een bondgenoot. Maak geen verwijten. Zorg voor een constructief gesprek.
- Probeer weerstand weg te nemen.
- Beschouw een rapport als een analyse-instrument voor goede en slechte resultaten.
- Loods je kind als een gelukkig kind door de middelbare school.
- Neem vooronderstellingen niet voor de waarheid.
- Stel doelen in overleg. Zorg ervoor dat ze realistisch zijn en dat het kortetermijndoelstellingen zijn. Doe het in overleg; het zijn niet jouw doelen.
- Word niet boos bij slechte resultaten.
- Communiceer positief met je onderpresteerder. "Hoe heb je het aangepakt?" Toon vertrouwen en geen ongeloof.
- Overleg blijft de juiste weg.
- Maak je kind niet belachelijk.
- Resultaten is niet het zelfde als inzet.
- Geef verantwoordelijkheid stap voor stap door. Steun en ondersteun. Je onderpresteerder zal het ooit allemaal zelf moeten doen.
- Slik je negatieve commentaren in. Reageer niet impulsief. Gun jezelf de tijd.

Onderpresteren is...

Bron: Ilse Reygwaert: 'Wij kunnen meer'

- stelselmatig je gevoelens, (leer)behoefte, interesses, talenten ontkennen omdat je denkt dat die niet worden geaccepteerd.
- niet laten zien wie je bent en wat je kunt omdat je je niet veilig voelt, vooral op school en op andere plekken buitenshuis.
- je gedrag en je leerniveau aanpassen aan wat je denkt dat acceptabel is.
- iets wat vooral voorkomt bij (hoog)begaafde, (hoog)gevoelige, creatieve kinderen die niet in woorden denken maar in beelden of gevoelens en die vaak niet weten hoe zij de stof moeten aanpakken: trefwoorden hb, hsp, beelddenken, non-verbaal denken, soms met stempel AD(H)D, Autisme spectrum stoornis, Asperger, verbaalperformaalkloof.
- een term die vooral wordt gebruikt in verband met hoogbegaafdheid,
- maar volgens de definitie die ik hanteer, kan iedereen onderpresteren, wat zijn of haar IQ dan ook is. De kenmerken en gevolgen zijn hetzelfde.
- psychisch funest, een langzame killer van het zelfvertrouwen. Net zo slecht als altijd op je tenen moeten lopen.
- altijd uit balans zijn, dus een makkelijke prooi voor pesters.
- de hele dag toneelspelen, je groothouden, doen of je iemand bent die je niet bent.
- het gevoel altijd onder druk te staan en daar dus altijd onderuit willen komen, wat leidt tot onvermogen om initiatief te nemen en aan te pakken.
- aangeleerde hulpeloosheid, die later in de maatschappij allerminst wordt gewaardeerd.
- een gewoonte die vaak al ontstaat in de kleuterklas.
- een psychisch beschermingsmechanisme dat automatisch in werking gaat, zonder dat het kind er bewust voor kiest of over kan praten.
- een gewoonte die zich steeds meer tegen je keert: onbewust, onzichtbaar en niet gemakkelijk af te leren.
- dodelijk voor de interesse in school, leidt tot 'afhaakgedrag' en onverschilligheid.
- jezelf leren zien als een mislukking.
- een vicieuze cirkel die, als er niet wordt ingegrepen, van kwaad tot erger gaat.
- geen goede studievastigheden aanleren, niet automatiseren.
- denken dat je dom bent, terwijl je alleen maar niet weet HOE je moet leren.
- een selffulfilling prophecy, die maakt dat je steeds minder goed gaat presteren omdat school niet leuk is en je inmiddels bent gaan geloven dat je toch niets kunt.
- ook voor ouders misère op vele fronten.
- een gevoel van machteloosheid. Zien dat je zoon of dochter niet gelukkig is. Maar je weet niet wat je kunt doen.
- vaak ruzie thuis, omdat je kind niet gelukkig is en/of onverschillig doet.
- vrijwel onzichtbaar op school omdat het kind zijn of haar rol 'perfect' speelt.
- beter zichtbaar voor ouders, omdat die verschillen zien in het gedrag in verschillende situaties,
- of iets wat niemand opvalt op de basisschool, maar wat problemen geeft zodra de leerling het voortgezet onderwijs heeft bereikt.
- vaak moeizame communicatie tussen ouders en school omdat de leerkrachten/docenten het onderpresteren niet (kunnen) zien vanwege het perfecte toneelspel van het kind.
- daardoor als ouder worden gezien als het probleem: als overbezorgde, 'pushende' ouder, die zijn of haar kind overschat.
- dus het gevoel als ouder net zo alleen te staan als je kind, omdat 'niemand' je steunt.

Signalen van onderpresteren

Hieronder de voornaamste signalen van onderpresteren. Herken je dit, dan zouden direct je alarmbellen moeten gaan rinkelen:

- Hekel aan school, soms zo erg dat het kind helemaal niet meer naar school wil.
- Buiten school een brede interesse, vooral in 'moeilijke onderwerpen'.
- Gedrag dat niet past bij de leeftijd: afwisselend 'jong' of juist heel 'wijs'.
- Laag zelfbeeld.
- Verdrietig, boos, depressief, overdreven braaf en/of de clown uithangen.
- Laag werktempo, gauw afgeleid.
- Faalangst, overdreven perfectionisme of juist 'snel en slordig'.
- In het algemeen gesproken gevoelig: emotioneel en lichamelijk (bv allergieën).

Test voor ouders: Is je zoon of dochter een onderpresteerder?

Via onderstaande test kun je bepalen of je zoon of dochter misschien aan het onderpresteren is en in welke mate. Noteer of de volgende stellingen op jouw zoon of dochter van toepassing zijn. Kies simpelweg tussen ja, nee of neutraal.

1. Je zoon of dochter komt vaak uitgeblust, boos of verdrietig uit school.
2. De schoolresultaten gaan steeds verder achteruit.
3. Je kind is al een of meer keer van schooltype gewisseld ('omlaag'), maar de cijfers laten nog steeds te wensen over.
4. Je kind heeft de neiging om in zijn vrije tijd urenlang agressieve schietspellen te spelen om af te reageren.
5. Je kind heeft een grote algemene ontwikkeling, vooral op gebieden die niet op school aan de orde zijn.
6. Je kind heeft een grote verbeelding en is creatief (denk niet alleen aan tekenen en knutselen, ook Lego, eigen wereld verzinnen enz).
7. Je kind is gauw afgeleid, heeft moeite grote lijnen vast te houden.
8. Je kind heeft een slordig, zelfs niet erg ontwikkeld handschrift.
9. Je kind heeft een opvallend keurig handschrift.
10. Je kind is faalangstig.
11. Je kind is ontevreden over zichzelf en zijn of haar prestaties.
12. Je kind houdt angstvallig in de gaten wat er op school wordt verwacht en probeert daaraan te voldoen.
13. Je kind toont op school geen interesse in leren en ontdekken.
14. Je kind heeft een grote woordenschat en kan zich goed uitdrukken.
15. Je kind gaat niet graag naar school of wil er (soms) helemaal niet naartoe (klaagt bijvoorbeeld over buikpijn, hoofdpijn oid als het naar school moet).
16. Als peuter en kleuter heb je je kind altijd 'wijs' gevonden – terwijl je daar nu niet meer veel van merkt. Behalve af en toe..., dan schrik je haast van zoveel wijsheid.
17. Het lijkt wel of er twee versies van je kind zijn: een opvallend volwassen versie en een echt kind, dat jonger overkomt dan zijn of haar leeftijd.
18. Je kind is gevoelig voor groepsdruk.
19. Je kind is een gevoelig (sensitief) type en goed in staat zich in te leven in anderen.
20. Je kind heeft een hekel aan inprenten van leerstof.
21. Je kind kent de tafels niet (niet geautomatiseerd).
22. Je kind gaat het behalen van successen uit de weg.
23. Je kind denkt niet in woorden maar in beelden en gevoelens.
24. Je kind is kind thuis en/of op school opvallend lastig.
25. Je kind heeft stemmingswisselingen en/of maakt de indruk niet bijzonder gelukkig te zijn.
26. Je kind is opvallend 'keurig' in zijn of haar optreden. Gedraagt zich welopgevoed in contact met buitenstaanders. Thuis kan hij/zij je echter het bloed onder de nagels weghalen.
- 27.

28. Je kind voelt zich niet altijd geaccepteerd in de groep en/of wordt gepest.
29. Je kind heeft niet veel vrienden en vriendinnen.
30. Je kind is 'lastig' op school, school adviseert (testen op ADHD/ADD) en medicatie.
31. Je kind gaat het liefst om met kinderen die ouder of jonger zijn.
32. Je kind heeft moeite zijn of haar huiswerk op tijd af te krijgen.
33. Planningen maken is niet de sterkste kant van je kind. Zich eraan houden nog minder.
34. Je kind laat zich niet gemakkelijk helpen, bijvoorbeeld door de leerkracht of door jou.
35. Je kind is niet bijzonder gemotiveerd voor school. Hij of zij gaat er vooral heen voor de pauzes en voor zijn of haar vrienden.
36. Je kind verzet zich tegen autoriteit.
37. Je kind werkt snel en slordig, hij of zij lijkt gemakzuchtig, gauw tevreden.
38. Je kind weet vaak niet hoe hij of zij de stof moet aanpakken: tafels leren, spelling, topografie, woorden of rijtjes leren, werkstuk of spreekbeurt voorbereiden.
39. Je kind is niet goed in aanleren van routines maar als een routine er eenmaal inzit, krijg je hem er niet zo gemakkelijk weer uit.

De 9 Grote Don'ts

Hieronder vind je veelgemaakte fouten in de omgang met onderpresteerders, de 9 grote don'ts:

1. autoritair optreden.
2. ingrijpen in de (belevings)wereld van je kind zonder overleg.
3. geïrriteerd raken door zijn of haar boos gedrag, ongeïnteresseerde (werk)houding, 'gemakzucht', enz.
4. anti-autoritair optreden, je kind alle vrijheid geven.
5. genoeg nemen met half werk.
6. symptoombestrijding: 'lukt het niet, dan maken we het maar wat gemakkelijker'.
7. boos worden op je kind als hij of zij zich 'weer eens kleiner maakt dan hij/zij is'.
8. je frustratie de vrije loop te laten in de communicatie met school.
9. meegaan in het lijden van je kind alsof het van jou zelf is.

De 9 Grote Do's

1. RESPECT!
2. druk zoveel mogelijk verminderen.
3. zelfbeeld opkrikken.
4. start hulp aan onderpresteerders bij verbeteren schoolprestaties.
5. daarnaast is pedagogische benadering minstens zo belangrijk.
6. eventueel aangevuld met sociaal-emotionele hulp.
7. leer je kind plannen, organiseren en structureren.
8. leer je kind HOE om te gaan met de leerstof, en wel vanuit zijn of haar eigen talent.
9. bij zelfstandig huiswerk maken: help focussen, stel eisen en beloon goed gedrag.

Mijn kind is hoogbegaafd, maar is een onderpresteerder

Bron: *zensitivity.nl*

De afgelopen jaren heb ik ontzettend veel gesprekken op de basis- en middelbare scholen gevoerd. Hierbij stuitte ik telkens op hetzelfde probleem. Steeds moest ik maar uitleggen aan docenten, en zelfs de intern begeleider, waarom niet alle hoogbegaafde kinderen laten zien wat het ze kunnen. Dat hoogbegaafde kinderen niet alleen bestaan uit de groep kinderen die je kent van de negens en tienen.

Hoogbegaafd kind en de kleuterklas

Docenten en veel ouders beseffen vaak niet dat het onderpresteren eigenlijk al in de kleuterklas begint. Ook zijn ze vaak niet op de hoogte dat dit te maken heeft met het gebrek aan uitdaging op het ontwikkelingsniveau van het kind. Zonder de benodigde onderwijsaanpassing leren hoogbegaafde kinderen eigenlijk bijna niets. Met alle gevolgen van dien. Ze leren niet hoe ze de benodigde kennis verwerven. Ook lopen ze niet tegen hun grenzen aan waardoor ze niet leren omgaan met falen en het maken met fouten. Dit kan leiden tot het totaal niet aanleren van allerlei benodigde vaardigheden.

Hoogbegaafd kind een chronisch onderpresteerder

Wat je merkt is dat het niet leren van al die vaardigheden de reden is voor chronisch onderpresteren van hoogbegaafde kinderen. Er is een gebrek aan steun, en aan de andere kant het gebrek aan erkenning, van hun intellectuele vermogen tijdens hun jongere jaren. Als hoogbegaafde kinderen niet al vanaf heel jonge leeftijd intellectueel uitgedaagd worden vinden ze het werk op school te gemakkelijk. Ze vervelen zich stierlijk, en op deze manier ontwikkelen zij een slechte werkhouding. Dit veroorzaakt regelmatig negatieve gevoelens over school.

*Hé, je gaat toch niet uitsloven?
Straks noemen ze je een nerd en
dat is ook weer niet de bedoeling.*

Als je kijkt naar de basisschool, maken hoogbegaafde kinderen de meeste opdrachten eigenlijk af zonder enige moeite. Hierdoor leren ze niet om zich in te spannen en om door te zetten. Ze hebben geen idee wat werken betekent. Als het mee zit weten ze vaak de meeste stof van het volgend schooljaar nog voordat ze de boeken hebben in gezien. De kinderen vervelen zich te pletter en dit gaat door gedurende de hele basisschooltijd. De docenten zien ze vaak als makkelijke kinderen. Ze doen het toch goed?

Hoogbegaafde kind past zich aan

Deze kinderen hebben het vermogen om hun gedrag aan te passen aan het beeld wat men van ze heeft. Ze zorgen dat ze niet opvallen, of als ze echt zich vervelen gaan ze de clown uithangen. Dan pas heeft de docent er last van. En dan komen de gesprekken. Het kind verstoort met zijn gedrag de klas. Vaak komt men er laat achter dat het hoogbegaafd kind zich verveelt en aan het onderpresteren is, omdat de cijfers zijn gemiddeld zijn.

Ook komt het voor dat het hoogbegaafde kind zichzelf zo gespiegeld heeft aan de rest van de klas dat hij met moeite aan het werk gaat op zijn eigen niveau.

De Cito-toetsen en hoogbegaafdheid

De cito-toetsen zijn voor onderpresterende hoogbegaafde kinderen geregeld een probleem. Ze scoren vaak laag omdat ze vinden dat elk antwoord wel klopt. Hun manier van denken over de antwoorden brengt ze dan in de problemen. School denkt dat het kind kan het niet niveau niet aan, maar de oorzaak is dat deze hoogbegaafde kinderen een heel andere structuur in hun denken hebben.

Hoogbegaafd kind en de middelbare school

Dan komen ze uiteindelijk op de middelbare school terecht. En dan begint daar het gedonder. Daar ontdekken de meeste hoogbegaafde kinderen dat ze nooit hebben geleerd te leren en door te zetten. *Kinderen moeten namelijk al vroeg leren dat er een verband bestaat tussen inspanning en resultaat.* Dit gevoel creëert een gevoel van interne controle dat goed presterende kinderen onderscheidt van de onderpresteerders.

Zelfvertrouwen van een hoogbegaafd kind

Bij onderpresteerders is het vaak de mogelijkheid ontzegd om te bouwen aan hun zelfvertrouwen. Dit komt omdat ze de relatie tussen het proces, het resultaat en tussen de inspanning en prestatie niet hebben kunnen ervaren. Daarnaast ervaren hoogbegaafde kinderen geen gezonde competitie met anderen. Dit alles leidt naar een slechte studiegewoontes, slechte organisatievaardigheden en verdedigingsmechanismen. Ze gaan op zoek naar uitgangen door te zeggen: "Ik wist het niet", of "Daar had ik geen tijd voor", of "Ik wist niet dat dat ook moest". *Vaak hebben deze kinderen het gevoel dat ze geen controle hebben over hun succes op school.* Ze geloven er niet in dat ze eigenlijk best goed kunnen presteren en werkelijk hun doelen kunnen behalen wanneer ze wat harder zouden werken en zouden erkennen dat hun gebrek aan inzet de oorzaak is van hun probleem.

Laag zelfbeeld past bij een hoogbegaafde onderpresteerder

Onderpresterende hoogbegaafden voelen zich vreselijk gevangen in een web van onderpresteren. Zolang ze in dit web gevangen blijven voelen ze zich minder en minder competent. De wil om beter te presteren is er wel, maar ze weten totaal niet hoe. *Het ontbreekt deze kinderen aan belangrijke leervaardigheden, en vaak hebben zij een aantal kennishiaten.* Ze voelen zich vaak hulpeloos en hopeloos naarmate het gat tussen waar ze zijn en waar ze zouden moeten zijn, steeds groter wordt. De grote druk om te presteren leidt tot lage verwachtingen van zichzelf. Wat weer leidt tot gedrag dat hun zwakte, door angst of falen bedreigt, en dat hun zelfbeeld in stand houdt. Onderpresteren blijft doorgaan totdat iets of iemand planmatig of spontaan bij het kind ingrijpt om deze cyclus te doorbreken.

Hoe doorbreek je onderpresteren bij een hoogbegaafd kind

Als docenten en ouders het onderpresteren echt willen stoppen, moeten zij zich wel realiseren dat er *geen kortetermijnoplossing* bestaat. *Wat de meest effectieve benadering naar het kind is, is om eerst meer te weten te komen over de motivatiedynamiek van het kind dat het onderpresteren veroorzaakt. Pas daarna kunnen gepaste aanpassingen in het schoolprogramma, in samenwerking met de leerling, de school en de ouders, aangebracht worden.* Daarnaast is het handig om ondersteuning te krijgen van een zorgverlener die expertise heeft op het gebied van hoogbegaafdheid en onderpresteren.

Sterke kanten benadrukken bij een hoogbegaafd kind

Als je de oorzaken van onderpresteren van een kind wilt onderzoeken, begin dan altijd met de focus op zijn sterke kanten. Een benadering van de andere kant - gebreken eerst - moedigt juist nog meer aan zich nog meer dan voorheen te concentreren op zijn zwakke kanten. Dit onderzoek moet wel leiden tot het vinden van manieren om het kind te betrekken bij het zoeken naar persoonlijke talenten en zijn interesses. Hiermee bouw je eigenlijk aan het vertrouwen en sterk je het kind in het beheren van de probleemgebieden.

Onbekende hiaten bij hoogbegaafdheid

Naast de sterke punten benadrukken is het ook wenselijk de ontbrekende vaardigheden en kennishiaten te detecteren. *Het kind moet dan ondersteuning krijgen om deze hiaten in te halen.* De begeleiding moet zich wel realiseren dat het zich moet richten op de sterke kanten en talenten

waardoor het kind kan laten zien wat hij kan, terwijl hij daarnaast aan het verbeteren van ontbrekende of slechte vaardigheden werkt.

Hoogbegaafd kind actief bij betrekken

Om dit tot een succes te maken, is het belangrijk dat het kind actief betrokken is bij het programma en dat hij voortdurend ondersteuning krijgt van zijn ouders, docenten en hoogbegaafdheid-coördinator/zorg coach. Het zou mooi zijn als een docent die het vertrouwen van het kind heeft dit programma gaat coördineren. Het doel voor het keren van onderpresteren zal een grotere kans van slagen hebben als de ouders en docenten samenwerken door hun kennis te bundelen. Hierdoor zal er een completer en nauwkeuriger beeld ontstaan van de motivatiekarakteristieken en onderwijsbehoeften van het kind.

Hoe ervaar jij onderpresteer gedrag bij je kind... krijg je daar hulp bij?

Bron: <https://www.zensitivity.nl/mijn-kind-is-hoogbegaafd-maar-is-een-onderpresteerder>

Tania Gevaert:

- Besteedt de onderpresteerder tijd aan andere dingen; vertoont de leerling uitstelgedrag?
- Wordt er op de juiste manier geleerd: wéét de leerling wel wat/hoe hij het precies moet doen?
- Is er sprake van faalangst / verborgen perfectionisme? => dit kan verlamrend werken ⇔ ik weet niet wat er van mij verwacht wordt en hoe ik het moet doen.
Andere oorzaak? => Andere aanpak!
- Is er sprake van succes-angst? => als ik ... doe, wordt dat een volgende keer óók weer van mij verwacht...
- (H)erken het onderpresteren! Wees alert als 'goede resultaten' worden bereikt zonder er écht voor te werken!

Onderpresteerders

Bron: Eleonoor van Gerven

Vaste begeleider

Niet elke begaafde leerling komt op school goed uit de verf. Sommige leerlingen halen geen hoge prestaties, ontwikkelen verschillende vormen van probleemgedrag en hun ouders en leerkrachten zitten na verloop van tijd met de handen in het haar. Want waar komt dat onderpresteren nou vandaan en vooral: wat kun je eraan doen? Helaas kunnen beide vragen niet eenduidig beantwoord worden. Er is geen pasklare oplossing want elke onderpresterende leerling doet dat weer om andere redenen en elke onderpresterende leerling ontwikkelt andere problemen. Wat we wel weten is dat elke onderpresteerder gebaat is met begeleiding van een vaste persoon binnen de school. De Remedial Teacher zou hierin een rol van betekenis kunnen spelen.

Definitie onderpresteren

Om de begeleiding van onderpresteerders goed te kunnen oppakken is het belangrijk dat we eerst eens kijken wat nu eigenlijk de definitie van onderpresteren is. Mooij (2007) geeft als definitie van onderpresteren: "het lager presteren op schoolvorderingen dan op grond van intelligentiescores verwacht zou worden." (p.33). In het rapport van de Onderwijsraad (2007) wordt de definitie iets aangescherpt door de omschrijven hoe groot het verschil minimaal tussen intelligentie en prestaties minimaal moet zijn om te kunnen spreken van een significante discrepantie: "We spreken van een discrepantie wanneer een leerling op de schooltoetsen een standaarddeviatie lager scoort dan op de IQ-test." (p. 19). Onder schoolprestaties worden, zowel door Mooij als door de Onderwijsraad die zijn gegevens rechtstreeks uit het onderzoeksverslag van Mooij haalt, prestaties op het gebied van taal en rekenen verstaan. Opvallend aan beide definities is dat men zuiver naar de factor intelligentie als zodanig kijkt als maatgevend voor wat van een leerling verwacht mag worden. In buitenlandse literatuur wordt steeds vaker de term "intelligentie" vervangen door de term "aanleg". Daarmee wordt geïmpliceerd dat prestaties die een leerling levert van meer afhankelijk zijn dan alleen zijn intelligentie en dat deze prestaties negatief beïnvloed kunnen worden door factoren als dyslexie, dyscalculie, ADHD of een stoornis in het autistisch spectrum of een leerstoornis in het algemeen. De definitie wordt dan: Onderpresteren is minder presteren dan op grond van de intelligentie verwacht mag worden zonder dat de leerling gehinderd wordt door een (versluisde) leer- of persoonlijkheidsstoornis (Montgomery, 2000; De Bruin -de Boer 2009 -in press-).

Een dyslectische leerling met een IQ van 135 die een score voor spelling behaalt die rond het groepsgemiddelde ligt, is op grond van deze laatste definitie dus niet te zien als een onderpresteerder, maar als een begaafde leerling met een leerstoornis die op grond van zijn intelligentie als nog rond het gemiddelde kan scoren. De begeleiding van de leerling moet in dat geval niet gericht zijn op de factor onderpresteren als gedragsomschrijving, maar op de leerstoornis van de leerling in relatie tot zijn intelligentie (De Bruin-de Boer, 2009 - in press -). In dit artikel sluit ik aan bij deze laatste definitie. Voor het beschrijven van het fenomeen onderpresteren en voor het geven van suggesties voor de begeleiding van deze leerlingen, ga ik derhalve niet in op de begeleiding van begaafde leerlingen met een leer- en of persoonlijkheidsstoornis.

Onderpresteren: gedrag of aanleg?

Onderpresteren betreft gedrag en is veelal situationeel (Sousa, 2003). Dat wil zeggen dat een hoogbegaafde leerling niet altijd en overal zich als onderpresteerder hoeft te manifesteren. Zo is het begrijpelijk dat de leerling wel onderpresteert op school, maar thuis of op de(sport)vereniging topprestaties kan leveren. Zo kan ook verklaard worden dat de leerling bij de ene leraar wel goede prestaties levert en bij de andere leraar juist helemaal niet. De verklaring daarvoor kan dan gezocht worden in de aard van het vak, de relatie met de leraar of zelfs de wisselend groepssamenstelling

(met name in het voortgezet onderwijs). Het gegeven dat het om gedrag gaat stemt hoopvol, het betekent dat daar het antwoord ligt voor de begeleiding: gedrag kun je beïnvloeden, aanleg niet. Op de oorzaken en de begeleiding van onderpresteren komen we later in dit artikel nog terug. Laten we eerst eens antwoord geven op de vraag hoe onderpresteren herkend zou kunnen worden.

Waarneembaar gedrag

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen twee groepen onderpresteerders: relatieve onderpresteerders en absolute onderpresteerders (Van Gerven, 2001; Drent & van Gerven, 2002). Relatieve onderpresteerders presteren minder dan je op grond van hun intelligentie mag verwachten, maar blijven in elk geval rond het groepsgemiddelde presteren. Deze leerlingen worden met betrekking tot hun toetsprestaties voor de leerkracht als het ware onzichtbaar, ze vallen niet op in de massa. Absolute onderpresteerders halen niet alleen prestaties beneden hun eigen vermogens, hun prestaties zijn beneden het groepsgemiddelde en veelal ook beneden de beheersingsnorm. Zij vallen juist op met betrekking tot hun toetsresultaten, zij het niet in positieve zin.

Bij zowel relatieve als absolute onderpresteerders zien we dat de negatieve prestatiespiraal waarin ze zijn terecht gekomen effect heeft op hun verdere welbevinden en functioneren. Dit uit zich in waarneembare gedragskenmerken. Vaak is de begaafde onderpresteerder eerder aan de navolgende kenmerken te herkennen dan aan zijn teruglopende schoolprestaties. Deze kenmerken komen in combinatie met elkaar in sterkere mate voor. Daarbij is onderscheid te maken tussen positieve en negatieve kenmerken. Om te kunnen spreken van een onderpresteerder moeten zowel de positieve kenmerken als de negatieve kenmerken waarneembaar zijn.

Positieve kenmerken

De positieve gedragskenmerken zijn feitelijk rechtstreeks te herleiden tot de leer- en persoonlijkheidseigenschappen van begaafde leerlingen.

Enkele positieve kenmerken van hoogbegaafde leerlingen zijn:

- Begrijpt en onthoudt tot op hoog niveau bij eigen interesse;
- Neemt buiten school op eigen kracht opvallend veel informatie tot zich en maakt zich deze eigen;
- Beschikt over een grote feitenkennis van niet schoolse kennis en toont deze kennis op onverwachte momenten;
- Levert mondeling sterke prestaties;
- Floereert extreem goed in een één op één situatie met volwassenen;
- Denkt nadrukkelijk buiten de reguliere kaders en zoekt ook oplossingen buiten de reguliere kaders;
- Fysiek actief buiten school;
- Is gevoelig en kan een groot empathisch vermogen tonen.

Negatieve kenmerken

Negatieve kenmerken van onderpresteren zijn te onderscheiden in aspecten die direct te herleiden zijn tot de schoolprestaties en aspecten die met het sociaal-emotioneel welbevinden te maken hebben. In de praktijk blijkt dat hoe verder de leerling in die neerwaartse spiraal terecht komt, hoe meer negatieve kenmerken in sterkere mate waarneembaar zijn. Dit impliceert dat op relatieve onderpresteerders met name de positieve kenmerken van onderpresteren van betrekking zijn en dat, indien er sprake is van relatief onderpresteren, er niet direct sprake hoeft te zijn van gevoelens van onbehagen (Guyt, 2004). Met name bij oudere begaafde leerlingen (bijvoorbeeld in het voortgezet onderwijs) kan het zijn dat het leveren van minder hoge prestaties samenhangt met een bewuste keuze die de leerling maakt om zodoende meer tijd over te houden voor andere zaken dan school en leren, of om zodoende meer aansluiting bij leeftijdgenoten te vinden.

Enkele negatieve kenmerken van hoogbegaafde leerlingen zijn:

- Levert wisselende prestaties;
- Is ontevreden over eigen prestaties;
- Heeft een hekel aan memoriseren;
- Vermijdt nieuwe leeractiviteiten;
- Stelt doelen opzettelijk te hoog of juist te laag;
- Snel afgeleid;
- Impulsief;
- Wijst school en veel vormen van schools leren af;
- Wijst hulp af;
- Liegt over school, prestaties en afspraken;
- Heeft minderwaardigheidsgevoelens;
- Vermijdt groepsactiviteiten;
- Heeft gevoel dat iedereen tegen hem is;
- Is minder populair bij leeftijdgenoten;
- Zoekt contact met ontwikkelingsgelijken;
- Voelt zich hulpeloos en slachtoffer van de situatie;
- Neemt geen verantwoordelijkheden;
- Verzet zich tegen autoriteit.

Als bij een leerling vooral de negatieve kenmerken waarneembaar zijn, maar er nauwelijks of geen positieve kenmerken herkend kunnen worden, is de vraag relevant of de betreffende leerling wel een begaafde leerling is.

Oorzaken

Onderpresteren is het resultaat van een sluipend interactief proces waarbij leerling, leraar en ouders gezamenlijk betrokken zijn (Drent & van Gerven, 2002; Guyt, 2004). Bij het benoemen van de oorzaken van onderpresteren moet daarom altijd bedacht worden dat het niet in het belang van de leerling is een 'schuldige' aan te wijzen want dat dit eigenlijk toch een beetje een 'kip of ei vraag' is waarbij alleen inzetten op alle factoren tegelijkertijd tot een oplossing kan leiden. Aan de volgorde waarin de mogelijke oorzaken van onderpresteren benoemd worden, mag dan ook geen hiërarchie voor hulpverlening afgeleid worden.

Leerstofaanbod

Leerstof die van een te laag didactisch niveau is, heeft een negatieve invloed op het vermogen van een leerling om zich op de stof te concentreren. Voor begaafde leerlingen is stof van een te laag didactisch niveau vergelijkbaar met het overschrijven van de bladzijden uit een telefoonboek. De activiteit als zodanig daagt niet uit omdat er van feitelijk leren geen sprake is. Het gevolg is dat de leerling fouten gaat maken in relatief eenvoudige taken waarvan we als leraar de indruk hebben dat juist de begaafde leerling deze opgaven tot een goed eind moet kunnen brengen. In het minst gunstige geval komt de leerling tot een prestatie die onder het beheersingsniveau ligt. Als 'beloning' mag hij taken met een vergelijkbaar leerdoel gaan maken, maar dan wel zodanig dat de leerstappen kleiner zijn dan in de oorspronkelijke taak. De leerling hoeft zich nog minder op zijn taak te concentreren en een vicieuze cirkel is ontstaan.

Wie met enige regelmaat taken opgedragen krijgt die geen werkelijk leergedrag oproepen, zal geen effectieve werk- en leerstrategieën ontwikkelen. Leren is dan synoniem voor 'iets al kunnen maar het toevallig nog nooit eerder gedaan hebben' en vereist niet dat de leerling zijn grenzen verlegt of onzekerheden aangaat. Zodra de leerling dan per toeval geconfronteerd wordt met een taak die een echte leerinspanning vereist, is de kans groot dat hij geen idee heeft hoe deze taak aangepakt moet worden en al afhaakt voordat hij eigenlijk begonnen is. Een te laag leerstofaanbod heeft dus niet

alleen negatieve consequenties voor het leveren van hoge prestaties met betrekking tot het kennis- maar ook met betrekking tot het leervaardigheidsniveau van de leerling.

Leerkracht

De interactie tussen leerkracht en leerling is evenzeer bepalend voor de prestaties van de leerling als de leerstof. Bij leraren waarmee een goede band bestaat, waarvan de leerling de indruk heeft dat deze fair optreedt en die de leerling mede eigenaar maakt van de te verwerven leerstof, zullen leerlingen een grotere inzet voor het betreffende vak vertonen, dan bij leraren die dit alles niet doen (Pommerantz & Pommerantz, 2002) Kuipers (2009) schrijft over de interactie tussen leerling en leerkracht: "Voor een juiste begeleiding van (hoog)begaaftde leerlingen is het nodig dat de leerkrachten en leerlingen erkennen dat deze kinderen een andere aanpak vragen."

Didactiek

In het onderwijs zijn wij erop gericht om leerlingen "van links naar rechts" te laten leren: eerst bieden we de leerling oefening in een verzameling voor de leerling schijnbaar nutteloze vaardigheden om vervolgens de opdracht te geven een "probleem" op te lossen door achtereenvolgende toepassing van de aangeleerde vaardigheden. Voor een bepaalde groep begaafde kinderen blijkt deze manier van werken een weerstand tegen het opdoen van schoolse kennis op te wekken. Deze kinderen zijn meer gebaat bij een topdown methode waarbij de leerling voor een probleem gesteld wordt en, om tot de oplossing van het probleem te komen, daarvoor zelf gaat ontdekken welke kennis en vaardigheden hij nodig heeft. Het is overigens niet zo dat alle begaafde leerlingen floreren bij een topdown benadering. Leerlingen die inmiddels een tendens tot onderpresteren hebben ingezet en als gevolg daarvan geen werkelijke leerstrategieën hebben ontwikkeld, zullen intensief begeleid moeten worden om deze benadering effectief te laten zijn. Begaaftde leerlingen die kampen met een leer- of persoonlijkheidsstoornis en moeite hebben met het doorzien van structuren in grote gehelen, zullen hier ook meer moeite mee hebben. Zij zijn gebaat bij een gedifferentieerde benadering.

Samenwerken

In onze didactische werkvormen neemt samenwerking met andere leerlingen een belangrijke plaats in. In de praktijk zien dat veel leerkrachten geneigd zijn om begaafde leerlingen juist te koppelen aan minder of gemiddeld begaafde kinderen van uit een merkwaardig soort pedagogisch nederigheidsperspectief: het is voor de begaafde leerling goed om te zien dat niet iedereen even slim is als hij zelf. Niet de leerstof maar de meer sociale kant van het geheel is dan het leerdoel. Niet zelden lopen dergelijke vormen van samenwerking geheel spaak waarbij gesteld wordt dat de begaafde leerling wegens gebrek aan sociale vaardigheden het proces heeft gefrustreerd. Daarmee wordt de begaafde leerling schromelijk te kort gedaan. Wie namelijk met begaafde leerlingen in gesprek gaat, leert al snel dat zij juist die ontdekking (verschillen in begaafdheden) al heel vroeg in hun schoolcarrière gedaan hebben. De leersituatie leverde ergernis op voor zowel de begaafde leerling als zijn samenwerkingspartner en had een leerrendement dat nihil is. De opdracht was voor de begaafde leerling zo eenvoudig dat er voor hem niets meer te leren viel en zich stoorde aan het tempo van de minder begaafde leerling (vergelijk het met langdurig file rijden) en heeft de minder begaafde leerling de taak uit handen genomen. Voor de samenwerkingspartner leverde het proces frustratie op omdat hij het denkniveau en –tempo van de begaafde leerling niet kon bijbenen en deze hem de taak uit handen nam. Hij heeft bevestigd gezien wat hij al lang wist namelijk dat hij minder intelligent is dan de ander, maar de bedoelde kennisontwikkeling heeft geen kans gehad om op gang te komen. Samenwerken heeft alleen een werkelijk leerrendement als de samenwerkingspartners tegen elkaar zijn opgewassen: in kennis en "kennis".

Ouders

De wijze waarop ouders met hun kind omgaan is belangrijk als het aankomt op het (niet) leveren van prestaties. Guyt (2004) beschrijft hoe sommige ouders een proces van aangeleerde afhankelijkheid

stimuleren door hun kind te vaak dingen uit handen te nemen. Zij gaan namens hun kind naar de leerkracht om aan te geven dat de leerstof te eenvoudig is, ze gaan namens hun kind op school aangeven dat ze bepaalde opdrachten onzinnig vinden. Op die manier leert de leerling dat het zich relatief hulpeloos opstellen loont. Er wordt immers voor je gezorgd. Dit gedrag kan het kind in de schoolse situatie voortzetten als het taken moet gaan doen waarbij hij ontdekt dat hij in eerste instantie niet meteen succesvol kan zijn. Op slimme wijze legt het kind dan de verantwoordelijkheid voor succes en falen buiten zichzelf.

Een verstoorde relatie tussen ouders en school kan voor de leerling een loyaliteitsconflict oproepen waardoor prestaties achterwege blijven (Pluymakers & Span, 1999). Het kind voelt zich letterlijk en figuurlijk klem gezet tussen datgene wat zijn ouders van hem verwachten en datgene wat de leerkracht van hem verwacht.

Peergroep

Al vanaf het moment dat het begaafde kind als kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong naar school komt, krijgt hij te maken met verwachtingen die de groep van hem heeft. Op grond daarvan ontwikkelt het kind in de loop der jaren een zelfbeeld en sociale identiteit die volgens zijn eigen idee overeenkomen met de werkelijkheid. Op het moment dat het kind naar school gaat vinden gaat zich een groepsproces manifesteren waarbinnen sociale correcties op het gedrag van het begaafde kind plaatsvinden. Het begaafde kind heeft al op jonge leeftijd door dat de groep het moeilijk vindt als iemand hen te ver vooruit is. Dat kan sociale uitsluiting tot gevolg hebben. Resultaat daarvan is dat de leerling een negatief zelfbeeld opbouwt (niemand vindt mij aardig) en derhalve een negatieve sociale identiteit ontwikkelt (ik ben van geen waarde voor mijn omgeving). Onderpresteren kan daarop een reactie zijn. Het kind heeft dan de indruk dat onderpresteren uitsluiting uit de groep voorkomt. Lastig hieraan is echter wel dat de identiteitsontwikkeling onder nog grotere spanning komt te staan en tot een breed scala aan klachten kan leiden.

Begeleiding

Het antwoord op de vraag hoe begaafde onderpresteerders het beste begeleid kunnen worden is te vinden in de verschillende redenen die het probleem veroorzaken. Nu is dat gemakkelijker gezegd dan gedaan want alleen maar wat moeilijkere leerstof bieden en overschakelen naar een topdownbenadering en een leuke juf of meester voor de groep zetten is te simpel gedacht. De begeleiding van onderpresteerders is millimeterwerk waarbij van alle betrokkenen een stevige inspanning wordt verwacht.

In de eerste plaats is het belangrijk dat onderpresteerders zelf tot "eigenaar" van het probleem benoemd worden. Als de leerling niet het gevoel heeft dat onderpresteren zijn eigen probleem is, maar de indruk heeft dat het uitblijven van de prestaties en het bijkomend gedrag vooral het probleem van de omgeving is, is te verwachten dat de leerling minder of niet veranderingsbereid is. Dit zelfde geldt voor het bedenken van een oplossing. Een leerling die niet betrokken wordt bij de totstandkoming van de oplossing heeft vaak het gevoel dat deze hem wordt opgelegd. Hij zal ook eerder het idee hebben dat de oplossing "toch niet werkt". Bovendien heeft deze leerling vaak de indruk dat de verkeerde oplossing voor een verkeerd of in zijn ogen zelfs niet bestaand probleem wordt gekozen. Dat roept weerstand op en ook dan zal de veranderingsbereidheid van de leerling minimaal zijn (Guyt, 2004; Van Swet, 2009).

In de tweede plaats blijkt dat onderpresteerders baat hebben met een mentor binnen de school die speciaal is aangesteld voor de begeleiding van deze groep leerlingen. Deze mentor kan hun vaste contactpersoon worden van het eerste moment waarop door onderzoek vast is gesteld dat er sprake is van begaafdheid tot het moment waarop blijkt dat interventies minder succesvol zijn of dat er wellicht problemen optreden die vooraf niet te voorzien waren. Het vertrouwen tussen de mentor en

de leerling vormt dan de basis voor iedere volgende interventie. Een persoon als de remedial teacher zou deze rol bij uitstek kunnen vervullen.

In de derde plaats is het belangrijk dat er aanpassingen in de leerstof gaan plaatsvinden zodanig dat de leerstof gaat aansluiten bij de intelligentie van de leerling, zijn aanleg, zijn didactisch niveau en zijn ontwikkelde vaardigheden. Daarbij dient rekening gehouden te worden met het feit dat begaafde onderpresteerders in het begin meestal minder gecharmeerd zijn van echt complexe taken. Ze hebben nog geen relevante werkelijke leerervaringen en zullen dus begeleidt moeten worden in het proces waarin ze die ervaringen wel doen. Die taak is in de eerste plaats weggelegd voor de groepsleerkracht en in de tweede plaats voor de eerder genoemde mentor.

In de vierde plaats is het belangrijk dat de leerling een rol krijgt in het zoeken van zijn eigen leerinhouden, zonder dat daarmee de verantwoordelijkheid geheel bij de leerling terecht komt en er alleen maar 'leuke dingen' of 'spelen' op het menu komen te staan. Het didactisch dieet van de begaafde leerling komt het beste tot stand in een situatie waarbij er sprake is van vrijheid in gebondenheid. De drie componenten van adaptief werken (autonomie, competentie en relatie) dienen in redelijkheid aan te sluiten bij datgene wat je van een leerling met die aanleg en die capaciteiten op die leeftijd kan verwachten. Sommige zaken zijn daarbij een verplicht onderdeel, over andere zaken kan onderhandeld worden en weer andere zaken kunnen door de leerling zelf ingevuld worden. Hoe actiever de leerling betrokken is bij zijn eigen leerproces, des te groter is de kans dat de begeleider van aansporen tot motiveren komt.

In de vijfde plaats spelen ouders een belangrijke rol bij het zoeken naar mogelijkheden en kansen om het gedrag en de prestaties van de leerling te beïnvloeden. Juist bij onderpresterende leerlingen is het belangrijk dat zij inzicht krijgen in de rol die zij zelf spelen in het proces. Door te luisteren naar wat het kind hierover zelf te melden heeft en door hem te steunen in het "zelf doen" wordt meer bereikt dan door voor hem te denken en te doen. Voor ouders van een onderpresteerder is dat wellicht de grootste uitdaging: ontdekken dat als je vindt dat je kind recht heeft op succes, het dan ook recht heeft op zijn eigen fouten en het zoeken naar een oplossing.

Nog niet alles is gezegd

Over onderpresteren valt veel te denken, veel te zeggen en vooral ook veel mee te doen. In dit artikel is slechts een eerste aanzet gegeven tot de vele mogelijkheden die er zijn. Kern van zowel oorzaak als oplossing is altijd de interactie tussen de verschillende spelers in het veld. Dit betekent dat om tot een oplossing te komen ook alle partijen betrokken moeten zijn bij de vaststelling van het probleem en de oorzaken ervan. Iedere betrokkenen dient bereid te zijn om naar zijn eigen rol in het verhaal te kijken om vanuit dat perspectief een verwachting te formuleren over de toekomst. Zonder deze interactieve benadering blijft de oplossing uit het zicht.

Geplaatst: 1 juni 2014

Van Gerven is pedagoog en docent hoogbegaafdheid bij Slim Educatief

Literatuur:

Appelo, M., (2008) *Socratisch motiveren*. Amsterdam: Boom

Bruin- de Boer, A. de, (2009) "Hoogbegaafdheid en dyslexie" In: Gerven, E. van, (et al) (2009).

Handboek Hoogbegaafdheid voor het Basisonderwijs. Assen: Van Gorcum (in press)

Drent, S., Gerven, E. van, (2002). *Professioneel omgaan met (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs*. Utrecht: Lemma

Gerven, E. van, (2001). *Zicht op hoogbegaafdheid*. Utrecht: Lemma

Guyt, B.,(2004). *De dialoog als begeleidingsvorm*. In: Gerven, E. van (red). *Attent op talent*. Utrecht: Lemma.

- Kuipers, J., (2009) "*Onderpresteren*". In: Gerven, E. van, (et al) (2009). *Handboek Hoogbegaafdheid voor het Basisonderwijs*. Assen: Van Gorcum (in press)
- Mooi, T., Hoogeveen L, Driessen, G., Hell, J. van, & Verhoeven, L., (2007). *Succescondities voor onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen, eindverslag van drie deelonderzoeken*. Nijmegen: Radboud Universiteit
- Montgomery, D., (2000) *Able Underachievers*. Londen: Fulton Publishers
- Onderwijsraad (2007). *Onderbenutting van capaciteiten in basis- en voortgezet onderwijs* Den Haag: Artoos
- Pluymakers, M. & Span, P. (1999). "*Onderpresteren.*" In: Nelissen, J. & Span, P. (red.). *Begaafde kinderen op de basisschool: suggesties voor didactisch handelen*. Baarn. Bekadidact. 2e druk.
- Pommerantz, M & Pommerantz, K.A. (2002). *Listening to Able Underachievers. Creating Opportunities for Change*. Londen: David Fulton Publishers.
- Swet, J. van., (2009) *Oplossingsgericht werken met hoogbegaafde leerlingen*.
- Sousa, D. A. (2003). *How the gifted Brain Learns*. New York: Corwin Press.
- Whitley, M. D. (2001). *Bright Minds, Poor Grades*. New York: Perigee Books.

Van onderpresteren naar geleerde hulpeloosheid ... en hoe krijg je het dan nog omgekeerd?

Bron: Xandra van Hooff (Gave mensen)

Ken je die kinderen met een torenhoog IQ, die op school zelfs onder het gemiddelde presteren? Die geen taak aanpakken zonder hulp van de juf? Kinderen die zich afhankelijk en passief opstellen? En als ze dan hulp krijgen of een coachingstraject ingaan nog verder gaan leunen op steun? Die vragen stellen waar je broek van afzakt, zo stompzinig gevraagd naar de bekende weg?

Maar zo waren ze niet geboren! Vraag je door naar de beginjaren, dan hoor je een verhaal over tomeloze energie en leergierigheid. Vragen stellend van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Ware sponzen. Vanaf tweejarige leeftijd dagelijks vragen, wanneer ze nu eindelijk naar school mogen. Op driejarige leeftijd rustig een lezing van anderhalf uur aandachtig kunnen volgen. Op vierjarige leeftijd het gros van de musea al gezien hebbend door ouders, die probeerden de leerhonger te stillen om zo de energie wat te kunnen temperen.

Wat is er dan gebeurd? Hoe kan een energiek en leergierig kind veranderen in een passief, afhankelijk kind, dat nergens meer aan begint zonder hulp? De term heet 'geleerde hulpeloosheid' en werd geïntroduceerd door Seligman, Amerikaans psycholoog en bekend van de positieve psychologie.

Geleerde hulpeloosheid

Seligman voerde een experiment (1967) uit met jonge honden in een hok. Ethische commissies waren nog niet aanwezig. De honden in het hok kregen elektrische schokken toegediend. Wat de honden ook deden, ze konden de schokken niet ontwijken of beëindigen. Uiteindelijk gaven de honden op en doorstonden moedeloos de schokken. Na een tijd werd de situatie veranderd. De honden kregen weer elektrische schokken, maar dit keer konden ze, door naar de andere kant van het hok te lopen, de schokken ontwijken. Echter, de honden bleven apathische liggen en ondergingen de schokken. Ze leerden dus niet dat naar de andere kant lopen zou helpen te ontsnappen aan de schokken. Later, na het experiment en buiten het hok, konden deze honden geen agressieve of defensieve responsen geven naar andere honden in bijvoorbeeld de competitie om voedsel.

Alle aangeboren en voorheen aangeleerde acties van de honden om voor zichzelf op te komen hadden gefaald. Ze hadden een negatief verband geleerd tussen situatie-gedrag-doel. Alle pogingen om iets aan een situatie te doen waren uitgedoofd. Deze uitdoving generaliseerde niet alleen naar overeenkomstige situaties, maar ook naar hele andere situaties, waarin actief ingrijpen met succes beloond had kunnen worden. Deze brede passiviteit, door ervaringen met een totaal gebrek aan grip, noemt Seligman 'geleerde hulpeloosheid'. Geleerde machteloosheid is wellicht een duidelijkere term.

Van je niet gezien voelen...

Kinderen, die op school niet gezien worden voor wie ze zijn, zich gaan aanpassen aan de groep, zijn vergelijkbaar met deze honden. Veel hoogbegaafde kleuters hebben binnen een week op school door, dat ze niet leren lezen of rekenen of informatie krijgen, die past bij hun breed ontwikkeld wereldbeeld. Maar ook dat dat niet gepast is. Opmerkingen als 'lezen leren we in groep 3' van een juf of 'dat bestaat niet of je liegt' door kinderen, die nog nooit gehoord hebben van 'farao's', 'carnivoren onder de dinosauriërs' of 'zwarte gaten' maken, dat de hoogbegaafde kleuters een duidelijke boodschap krijgen: 'jij klopt niet' en 'je hoort te doen wat wij hier doen'.

Hoogsensitief zijn is je 'anders' voelen, 'out-of-the-box'-denken, veel vragen hebben en gevoeliger reageren. Het hoeven niet eens negatieve reacties te zijn om een gevoel van afwijzing te krijgen. Het geven van een origineel antwoord kan al een lach of verbazing teweegbrengen bij de ander. Een hoogsensitief kind pikt elk signaal op en als het weinig zelfvertrouwen heeft, dan is een lach

'uitlachen' en verbazing een 'niet goed'-oordeel. Gevolg: meer clownesk gedrag, soms het letterlijk kopiëren van het gedrag van een klasgenootje, weer krastekeningen gaan maken of net doen alsof je niet kan lezen en rekenen. Alles wordt uit de kast getrokken om erbij te horen en goed genoeg bevonden te worden.

... naar jezelf kwijtraken

Hoe langer een kind zich aanpast, hoe verder het kind afraakt van zijn authentieke zelf. Vaak start het onderpresteren op school en laat het kind thuis heel ander gedrag zien, maar als de verschillen te lang duren, zal ook thuis de activiteit en leergierigheid uitdoven. Vervolgens start er een negatieve spiraal. Als een kind lange tijd geen leerervaringen opdoet, dan raakt het ongemotiveerd en passief. Hierdoor ervaart het nog minder nieuwe leerervaringen. Ook de kans op nieuwe bekrachtiging van buitenaf daalt. Hier komen we bij de 'eerst zien dan geloven'-situaties. Het kind presteert slecht op school en niks helpt. Het geloof dat dit kind een enorme intelligentie en grote cognitieve capaciteiten heeft daalt. Uitslagen van een IQ-test worden nog regelmatig niet erkend of terzijde geschoven, omdat in de praktijk geen resultaat gezien wordt. Het kind heeft heus door, dat hij niet zichzelf mag zijn en ervaart geen greep op de situatie. Maar met zijn passiviteit ontstaat geen stabiele situatie. De wereld gaat door en negatieve gebeurtenissen blijven voorkomen. Nu daar geen positieve acties en handelingen tegenover staan, treedt er dus een verslechtering op. Daarnaast kan het kind ook gemak ondervinden op korte termijn van het onderpresteren: het hoeft geen inspanning te leveren, misschien krijgt het wel extra aandacht van de juf of thuis, het voelt zich veilig in de comfortzone. Reden te meer om passief te blijven. Het kan voor de omgeving aanvoelen als trekken aan een dood paard.

Hoe ziet dat er in de praktijk uit? Het kind stopt thuis bijvoorbeeld met lezen, want het heeft geleerd dat dat nog niet mag. Verveling slaat om in frustraties afreageren thuis. Het bekende korte lontje, de woede-aanvallen, klier- en hanggedrag. Veel meisjes, die onderpresteren op school en zich keurig netjes aanpassen, zodat de juf denkt dat het prima gaat, laten thuis hun drakenkant zien. Jongens worden vaak de clown van de klas, want als kinderen om je lachen dan vinden ze je leuk en ben je dus ok. Dat is wat kinderen willen: ok gevonden worden. Hoogbegaafde kleuters met depressieverschijnselen zijn helaas geen uitzondering. Lichamelijke klachten als overgeven, buik- en hoofdpijn worden regelmaat. Hoe vroeger het kind greepverlies heeft ervaren, soms al op de peuterspeelzaal, hoe hardnekkiger de geleerde hulpeloosheid. Dit komt simpelweg, omdat een heel jong kind de generalisatie van de negatieve verbanden niet kan compenseren met vele, eerdere positief bekrachtigde acties. Het zal dus ook jaren tijd kosten om geleerde hulpeloosheid om te keren. Hulpeloosheid ontstaat niet enkel door negatieve gebeurtenissen, maar ook door het ontbreken van positieve leerervaringen.

Vertrouwen opbouwen in kleine stapjes

Het zal dus veel geduld vragen van de omgeving, vertrouwen blijven houden en uitdragen naar het kind, kleine stapjes buiten de comfortzone begeleiden. Te grote stappen en het kind paniekt en klapt dicht, te kleine stappen en het kind leert niet. Vraagt het kind wel makkelijk om hulp, dan kan het gewend raken aan het steunen en afhankelijk worden van steun. Het kind verantwoordelijkheid en autonomie geven, het eigenaar maken van zijn leerproces, moet deel zijn van de weg naar verbetering. Afspraken maken en deze nakomen, moeten het vertrouwen van het kind laten groeien. Alleen door vele succeservaringen gaat het kind uiteindelijk beseffen, dat het invloed heeft op zijn situatie. Oorzaak-gevolg leren van inzet en beloning, voor jezelf opkomen en een betere positie, jezelf laten zien en gezien worden om wie je bent.

(2 december 2017 in [Onderwijsblog](#))

Onderpresteren

(Bron: www.choochem.nl)

Soorten onderpresteerders

Veel hoogbegaafde kinderen en jongeren zijn echte onderpresteerders. Je kunt hen indelen in twee groepen: absolute onderpresteerders. Zij presteren minderen dan de voor de groep geldende norm. Veel jongens behoren tot deze categorie. En er zijn de relatieve onderpresteerders: zij presteren wel boven de norm maar ver onder wat ze zouden kunnen. Onder hen zijn veel meisjes.

Oorzaken van onderpresteren

Onderpresteren is niet een probleem dat je even snel en makkelijk kunt oplossen. Vaak begint het onderpresteren al heel jong. Hoogbegaafden zijn gewend om zich aan te passen aan hun omgeving en dit kan een patroon worden, dat je niet zo gemakkelijk doorbreekt. Een belangrijke oorzaak van onderpresteren is het gebrek aan faalervaringen en het lange tijd werken op een te laag niveau. Hierdoor ontwikkelt het kind geen doorzettingsvermogen of raakt in paniek als iets niet in één keer goed gaat.

Kenmerken van onderpresteerders

Een aantal kenmerken van onderpresteerders zijn:

- geen zelfdiscipline: ze zijn moeilijk aan het werk te krijgen, maar vinden het ook lastig om een taak vol te houden. Dit speelt niet alleen een rol bij huiswerk maken, maar bijv. ook bij de invulling van hun vrije tijd.
- externe locus of control: ze nemen geen verantwoordelijkheid voor eigen gedrag, maar zien slechte resultaten vaak als een speling van het noodlot.afhankelijkheid in hun werk: er moet toezicht zijn
- om hun werk productief te laten zijn. Doordat ze anderen beslissingen laten nemen, leren ze niet de taak zelf op zich te nemen en houden ze hun afhankelijkheid in stand.
- liegen tegen zichzelf en anderen: het begint vaak met het verzwijgen van resultaten op school maar kan al gauw een heel web van leugens worden, waarin ze verstrikt raken.
- geen inzicht en zelfkennis: ze vinden het lastig om uit te leggen waar ze goed in zijn, op welke manier ze het beste leren of hoe ze gemotiveerd kunnen worden.

Wat werkt niet?

- De volgende zaken worden vaak ingezet bij onderpresteren, maar helpen nauwelijks:
- Logica: uitleggen hoe en waarom het werk gedaan moet worden, is weinig zinvol omdat [de onderpresteerder geen link legt tussen begrip en handelen](#). De blokkade ligt juist in het handelen zelf.
- Omkopen: welke beloning er ook in het vooruitzicht wordt gesteld, de onderpresteerder zal altijd proberen de [waarde van de beloning](#) voor zichzelf uit te hollen. Hij heeft altijd wel een goede reden om niet aan de slag te gaan. Bovendien doet deze methode geen beroep op de intrinsieke motivatie.
- Alleen [studievaardigheden](#) trainen: op zich niet verkeerd, maar vaak heeft het een [tijdelijk succes](#). De onderpresteerders zijn erg afhankelijk en presteren dat tijdelijk goed in een kleine groep waarin de training wordt aangeboden. Op school gaan ze dan weer onder in de groep.
- Wie zijn billen brandt... [Straffen en maatregelen nemen heeft weinig effect](#) door de [externe locus of control](#).

Wat werkt wel?

Bij kinderen in het basisonderwijs [kan versnellen](#) vaak een tijdelijk positief effect hebben. Het kind wordt weer geprikkeld en gaat vaak weer aan de slag, nu het niveau van de stof beter past bij zijn capaciteiten. Daarnaast is het van groot belang dat [herhalingsstof zoveel mogelijk wordt vermeden](#) en het kind de overige tijd verrijkingsstof krijgt aangeboden.

Ook in het voortgezet onderwijs kan het doen van 2 jaar in 1 jaar een oplossing bieden, als het kind onderpresteert doordat hij **te weinig uitdaging** heeft op school. Een **plusgroep of extra project** kan ook erg motiverend werken. Heel belangrijk is de samenwerking tussen school en de ouders. Probeer gezamenlijk tot een plan te komen, waarbij het kind aan een **duidelijk einddoel** werkt, bv. het VWO-diploma halen. Let erop dat het kind zelf achter dit doel moet staan! Naast het vaststellen van het einddoel is het ook van belang dat er in het plan **deelstappen** worden geformuleerd die leiden tot dit einddoel. Deze doelen hoeven niet altijd over resultaten te gaan. Het kan ook een doel zijn om je planning te halen of je agenda in te vullen. Op school kan een **coach** heel zinvol zijn: die kan elke week de voortgang met het kind bespreken en dit terugkoppelen naar de ouders. Voor zowel de ouders als de coach is het van groot belang dat zij steeds weer op zoek gaan naar **positieve uitgangspunten**. Dat is niet gemakkelijk, maar toch is dit één van de belangrijkste zaken om tot uiteindelijk gedragsverandering te kunnen komen. Daarbij moet de focus liggen op de **waardering van de poging, meer dan het resultaat zelf**. Laat merken dat uw vooruitgang verwacht, geen perfectie. Als u aan het kind laat merken dat u vertrouwen in hem hebt, zal het kind ook weer steeds meer in zichzelf gaan geloven. Want dat **zelfvertrouwen** is iets dat meestal ontbreekt bij onderpresteerders!